

Botos Katalin

„Mentsük meg a kapitalizmust a kapitalistáktól!”

ÖSSZEFOGLALÓ: A kapitalista gazdasági rend – amely profitmotiváción alapuló forrásallokációt jelent – a leghatékonyabb a gazdasági rendszerek közül. Nem működhet azonban fejlett pénzügyek nélkül. A korszerű, rugalmas pénzügyi rendszer kiépítése nem áll a bennfentes vállalatok érdekében, mert másokat is helyzetbe hoz. A piac magára hagyatva nem eléggé hatékony, szüksége van az állami szabályozásra. Ez sem kockázatmentes, mert a bennfentes vállalkozók gyakran az államot saját érdekük szolgálatába állítják s elnyomják a piacot. A gyenge állami szabályozás *Scyllája* és a fejletlen piac *Charybdise* között kell tehát megtalálni a helyes utat a kapitalizmus előnyeinek érvényre juttatásához. Magyar tanulság: ne menjünk be olyan utcába, amiből az USA-nak is kifelé kell jönnie.

KULCSSZAVAK: kapitalista gazdaság, állami szabályozás

JEL-KÓD: G18, G1, G2

Aligha gondolhatjuk, hogy az IMF vezető közgazdászának választ egy antiglobalista szemléletű szobatudóst. Nehezen képzelhető el, hogy a szabadpiaci gondolat fellegvárának tekintett chicagói egyetem pénzügytan tanára kapitalizmussellenes lenne.

Raghuram Rajan, az IMF fél évtizeden át vezető közgazdásza – az egyetlen személy, aki nem amerikaiként ezt a pozíciót az elmúlt bő fél évszázadban betöltötte –, valóban nem az.

Mégis, a fenti furcsa címmel írt *Luigi Zingales*-szel egy könyvet: *Mentsük meg a kapitalizmust a kapitalistáktól!* (Saving Capitalism from the Capitalists!). Ezt követően, 2010-ben pedig Rajan önálló műve jelent meg *Törésvonalak* (Fault Lines) címmel a könyvpiacra, amely elnyerte az *Economist* című folyóirattól „Az év közgazdasági könyve” megtisztelő címet. A szerkesztőség szerint azért, mert a 2008-as nemzetközi pénzügyi válságnak nemcsak pénzügyi-gazdasági, de társadalmi gyökereire is rámutat, még hozzá rendkívül világosan, közérthetően és igen meggyőzően.

Rajan és Zingales, bár határozottan hisznek abban, hogy a kapitalizmus a leghatékonyabb gazdasági rendszer, amely az ésszerű tőkeallokációt lehetővé teszi, kimondják, hogy a piac magára hagyatva „nem hozza a formáját”. A piacnak szüksége van az állam nagyon is „látható kezére”, aktív szerepvállalására. Csakhogy nem mindegy, hogy ez az aktív szerepvállalás miben nyilvánul meg. Célszerűen ugyanis abban kell megnyilvánulnia, hogy intézkedéseket tesz egy valóban jól működő piacgazdaság *intézményi feltételeinek megteremtésére*.

Nagy hangsúlyt helyeznek a szerzők arra, milyen károkkal járhat a piacellenes, antiglobalista fellépés, amelyet a világ gazdaságban kétségtelenül tapasztalható anomáliák kiváltanak.

Furcsa koalíció jött ugyanis létre a kapitalizmus lényegét képező szabadpiac működésével szemben, állami beavatkozásokat követelve a problémák elhárítására. Nemcsak a globalizmus fő kárvallottjai, a munkanélküliségtől rettegő alkalmazottak igénylik az állam védelmét, hanem mindenek előtt *maguk a kapitalisták*, azok, akik, hogy úgy fogalmazzunk, már *bennfentesek*. Akik az elért helyzetüket ért

Levelezési e-cím: botos.katalin@jak.ppke.hu

kihívások, a növekvő *verseny ellen* kívánnak védelmet az államtól az esetleges belső, de különösképpen a külső vetélytársakkal szemben. Számukra tulajdonképpen nem kívánatos a szabadpiac és a fejlett pénzügyi rendszer, sőt a legnagyobb veszélyt jelenti. Ebben ugyanis bárki, akinek jó ötlete van, pénzhez juthat, hogy azt megvalósítsa. Ami éppen nem áll érdekében a piacot már uralóknak. Számukra az a kedvező, ha az állam *nem tesz* határozott lépéseket egy hatékony, rugalmas pénzügyi intézményrendszer kiépítésére. Nekik ugyanis általában már megvannak a bejáratott pénzügyi csatornák, finanszírozási forrásaik. Nem szeretnék, ha ezeket netán más szippantaná el előlük s versenyképesebb termeléssel piacokat hódítana el tőlük.

A szerzők, bár térben és időben széles körből merítik példáikat, alapvetően az amerikai piac sajátosságaira alapoznak. Ebből fakad, hogy komoly veszélynek látják a munkások szolidaritását a munkáltatókkal az állami mentőök és védőakciók követelésében. Az amerikai munkavállaló számára ugyanis munkahelyének elvesztése súlyosabb következményekkel jár, mint kontinentális sorstársainak. Az USA-ban a nyugdíjrendszer és az egészségügyi biztosítás is erőteljesen a vállalathoz kötődik. Így a vállalat csődje a munkások számára nem csupán munkahelyük és bérük elvesztését jelenti, hanem a legsúlyosabb egzisztenciális problémákat veti fel. Ha sürgősen nem találnak munkahelyet, biztosítás nélkül maradnak, s védetlenek, bármi baj érné őket. Így tehát csődveszély esetén a munkások a munkáltatók mellé állnak, s egyaránt az államhoz fordulnak. A szerzők azt a szemléletes képet használják, hogy a „bennfentes” vállalatok „*élőpajzsként*” használják dolgozóikat a szubvenciókért, védővámokért folyó küzdelemben. Ez elég erős megfogalmazás, de kétségtelenül kifejező. Kiindulva abból, hogy az államnak a szavazópolgárok voksa fontos, a tőketulajdonosok (és menedzserek) sikeresen

tudják közérdekként eladni a saját profit-szempontjaikat az állam felé.

Rajan és Zingales hangsúlyozza: a modern társadalomban az államnak természetesen gondoskodnia kell a polgárok számára az egzisztenciális feltételek megteremtésének lehetőségéről. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a vállalatokat kell feltétlenül megmenteni, hanem a személyek számára kell megfelelő szociális hálót kiépíteni. A „vállalatvédelem” a termék- és termelési struktúra megcsontosodásához vezet. Az innovációt gátolja, s kevesebb lehetőséget jelent a kezdő kisebb és közepes vállalkozások számára.

Így a szabadpiac folyamatosan veszélyben van. Nehezen alakul ki, és hajlamos arra – még fejlett demokráciában is –, hogy monopóliumok létrehozásával lobbik kerítsék hatalmukba.

KI ÉRDEKELT FEJLETT PÉNZÜGYI RENDSZERBEN?

A középkori uralkodók folytonos pénzhíánnyal küszködtek. A háborúk, a hatalom luxusigényei mindenkor kimerítették a kincstárat. Az alattvalók sanyargatása nem lehetett vég nélküli, hiszen a termelékenység alacsony, a piacok és a pénzforgalom fejletlen volt. Onnan szereztek hát pénzt, ahonnan tudtak – egy hírhedt amerikai betörőt megkérdeztek, miért rabol bankot: „Mert ott van a pénz” – válaszolta (Rajan – Zingales, 2003).

Az egykori uralkodóknak kedvelt célpontjaik voltak a pénzzel foglalkozó „hitetlenek”, akiktől többnyire elvettek vagy „kölcsonvettek” nagyobb összegeket. Az akkori keresztény Európában is kialakult azonban egy komoly, majd másfél évszázadon át virágzó bankhálózatféle, amelyet a keresztény templomos lovagok teremtetek meg. Ennek a láncolatnak a keretében a Szentföldre utazó zarándokok – vagy harcosok – pénzt vehettek fel vagy tehetek be a templomosokhoz. A vagyont megvédte a lova-

gok erkölcsi fölénye és híresen jó kardforgatásuk. Többször is megfájdult a foga az angol, illetve a francia királynak a templomosok kincseire. (Számos irodalmi feldolgozása van ennek.) Végül is egy korai koncepció perben *Fülöp* francia király kirántotta a rend alól erkölcsi fölényét. Megvádolta őket mindenféle istentelenséggel, amelyeket a kínzások hatására el is vállaltak. A hatalom mindig „legitimálni” törekszik tetteit! Hiába vonták vissza vallomásaikat a rendi vezetők, azért az előljárókat mégis csak máglyára küldték, a rendet feloszlatták. A rend vagyonára a király tette rá a kezét. (Kármentés-ként a pápa más rendeknek igyekezett belőle egy részt megszerezni.) Így megszűnt ez a keresztény bankhálózat, s a királyok elkótyavetyélték a tőkét.

Kicsit más volt a történet Angliában. A középkori tulajdonviszonyok általában erősen koncentráltak voltak. Különösen az egyház püspökségei és monostorai voltak vagyonosak, hiszen az oda belépőknek nem voltak leszármazottaik, s a vagyon generációról generációra csak halmozódott. (A nagy vagyoni-jövedelmi különbségek, s többek között magának az egyháznak a hatalmas vagyona vezetett Franciaországban is a nagy francia forradalomhoz.) Angliában *VIII. Henrik* szakított a pápasággal. Elvette a szerzetesrendek vagyonát, de ezt nem közvetlen céljaira használta fel, hanem szétszította azokat támogatói, a kistulajdonosok között. Létrehozta ily módon a kis- és közepes birtokosok, a dzsentrik társadalmát. Ezzel egy igen fontos lépést tett a szabadpiac alapjainak megteremtése felé. A motiváció a befolyásos lordok uralmának ellensúlyozása volt (mindenkit mégsem végeztethetett ki...). A *gentry*-k azonban szerették volna megvédeni érdekeiket a nagyobb urakkal, így magával a királlyal szemben is. Ezt csak összefogással tudták megvalósítani, ami erős politikai szervezet, a parlament létrehozásához vezetett. A parlament érdek-képviselési és érdekharmozációs fórum lett a középbirtokosok számára. Olyan törvé-

nyeket hozott, amelyek a magántulajdon védelmét szolgálták. A tulajdon sérthetetlensége a piacgazdaság alapja. (Egyébként a korábban említett világi támadások az egyházi vagyonok ellen magát az egyházat is a tulajdon természetjogi eredetének hangsúlyozására készítették. A világi tudósok ehhez a római jogból merítve adtak további támogatást.)

Mindaddig, amíg a hatalom vagy kisajátítással, vagy az adók önkényes megállapításával mintegy megrabolja alattvalóit, nem épülhet ki egy vagyongyarapításban érdekelt vállalkozó réteg, sem az agráriumban, sem a lassan meginduló iparban.

A versenypozíciók megerősítéséhez fejlesztésre van szükség, ehhez pedig tőke megszerzésére. A kis- és közepes vállalkozások tőkéhez jutásának elemi előfeltétele egy jól működő pénzügyi közvetítő rendszer kiépülése. Az ilyen társadalmakban a jelentős politikai erővel rendelkező középosztály elősegíti a megfelelő intézményi rendszer létrehozását, hiszen az alapvető érdeke. Ez volt a helyzet az Egyesült Államokban is. A kicsi, de hatékony gazdaságokat működtető farmerek kikényszerítették tulajdonjoguk tiszteletben tartását, a jogállami kereteket biztosító törvényi szabályozást, átlátható kormányzást. *Demokratikus kapitalizmushoz szükség van a kis- és közepes tulajdonosok erős rétegére.* A kis- és közepes tulajdon fontosságát később is sokan kiemelték. A XX. század számos gondolkodójánál a harmincas–negyvenes években, különösen, akik a demokratikus társadalom iránt elkötelezettek voltak, például az angol *Chesterton* (1910) vagy a svájci *Roepke* (1996) munkáiban ott találjuk a kis és közepes tulajdonok fontosságát. *Hillary Belloc*, *Chesterton* közeli barátja például azt mondta: „A tulajdon olyan, mint a trágya... Akkor jó, ha szétszórják.” (Botos, 1999). De még a század második felében is vannak ilyen eszméramlatok. A hatvanas–hetvenes években *Schumacher* híres munkája, a „Small is beautiful” ugyancsak a szórt tulajdon hangsúlyozá-

sára épül (Schumacher, 1973). Sőt, napjainkban is tartós trend a kisvállalkozások terjedése, ami összefüggésben van az ésszerűbb vállalatvezetési módokkal, a kiszervezés (*outsourcing*) gyakorlataival.

Nem így alakult a helyzet a nagy, koncentrált tulajdonokkal, birtokokkal rendelkező dél-amerikai gazdaságokban. A rabszolgapfelszabadítást követően itt a nagybirtokok tulajdonosainak az volt az érdeke, hogy az olcsó munkaerő biztosított legyen – ne találjanak túl sok lehetőséget az emberek az elhelyezkedésre. Ez nem kedvezett egy rugalmas pénzügyi rendszer kiépülésének, amely más vállalkozókat is helyzetbe hozott volna. A XIX–XX. század fordulóján a világméretű globalizáció egy hulláma kialakulóban volt. A hatalmas piacokra alapozva óriáscégek jöttek létre, a trösztellenes törvények ellenére is. Az első világháború után az USA-ban kialakult helyzet túltermelési válságot, hatalmas munkanélküliséget, eszkbuborékokat eredményezett, s végső soron a Nagy Válság kirobbanását okozta. A New Deal ennek reakciójaként viszont jelentős állami beavatkozást irányzott elő. Csakhogy ez nem lett volna lehetséges az aranystandard fenntartásával. Az aranystandardról tehát letértek az országok. Viszont az aranyalap volt a garancia a nemzetközi tőkeáramlások számára. Így az új rendszerre való áttéréssel a nemzetközi tőkeáramlás is összesűkült, s végső soron a nemzetközi kereskedelem a töredékére esett vissza.

A külpiazi verseny csökkenésének leginkább a hazai „bennfentes” vállalkozók látták hasznát. A válság idején született intézkedések stabilizálták a helyzetüket, de elejét is vették a „konstruktív rombolás” tisztító mechanizmusának. A válságok okozta kilengések hatásait tompító szociális védőháló nemigen létezett a harmincas években Amerikában – világszerte viszonylag fejletlen volt még –, s így a ciklusok kilengésének tompítása egyszerűbbnek látszott a verseny közvetlen korlátozásával. Hogy ez problémát jelenthet, a második vilá-

háború utáni újjáépítési periódusban még nemigen volt érzékelhető. A világgazdaság növekedése azonban fokozatosan lelassult. A hetvenes évektől kezdve egyre inkább teret nyert az a vélekedés, hogy a zárt határok hátrányosak a világgazdasági növekedésre, s fokozatosan liberalizálták a tényezőmozgásokat (legfőképpen a tőke szabad áramlását). Ezzel párhuzamosan lendületet kapott a pénzügyi rendszer fejlődése is, a pénzügyi innovációk sokasága született meg.

Ezek megítélése napjainkban erősen ambivalens. Az ezredforduló után a szerzők még inkább a pozitív oldal hangsúlyozására hajlanak. Rámutatnak, hogy az innovációk számtalan olyan lehetőséget teremtenek meg, amelyek vitathatatlanul a polgárok hasznára válnak, érdekeiket szolgálják. Ennek egy nagyon extrém példáját mutatták be az életbiztosítások értékpapírosításával. Ha mondjuk, van egy olyan AIDS-beteg, aki korábban kötött egy életbiztosítást, de megbetegedése után nincs elegendő készpénze költséges kezeltetésére, e módszerrel pénzhez juthat. Ami természetesen nem mentes a profitmotivációtól, hiszen a pénzügyi műveletet végző intézmény keres az üzletet. Igaz, vállal is bizonyos kockázatot, hiszen a beteg életkilátásai nem határozhatók meg pontosan. Ezért ezeket a papírokat is „csomagokban” értékesítik. Így az a morális probléma, hogy a befektető az egyes emberek halálzására spekuláljon, háttérbe szorul. Úgy tűnik, hogy a pénzügyi intézmények morbid módon pénzt csinálnak az emberi szenvedésből, de ha alaposabban megnézzük, valójában enyhíti a beteg szenvedését ez a lehetőség.

Egy másik, köznapibb példa a francia Rhone-Poulenc cég privatizálása volt. A francia alkalmazottak nem szívesen vásároltak saját cégükben részesedést, mert félték a részvényárfolyamok ingadozásától, s így a vagyon elvesztésétől. A Bankers Trust ajánlott egy biztosítást, mi szerint, ha a hozamok 25 százalék alá süllyednek, azt kipótolja a befektetőknek az árfo-

lyam-emelkedés egyharmadéért cserébe. Dinamikus hedging segítségével a tőzsdén kereskedett a likvid cégpapírokkal, s a kapott összeget részben a garanciaalapba fektette. Emellett szép saját profitra is szert tett. Az ügylet három igényt elégített ki: az állam privatizálni tudta a céget, a befektetők biztos hozamra számolhattak, s a Bankers Trust jól keresett rajta...

Napjainkban inkább a pénzügyi innovációk negatívumai lebegnek a szemünk előtt (elég csak az említett „csomagolóstechnika” igen káros következményeit nézni az ingatlanpiacon). Azt mondhatjuk tehát, hogy nagyon sok mindennek kell tökéletesen működni ahhoz, hogy a fejlett pénzügyi rendszer meghozza azt a tőle várt előnyt, amire a szerzők oly nagy meggyőződéssel hivatkoznak. A törvényi szabályozás, az azt kikényszerítő joggyakorlat, az adóhivatal transzferárakat ellenőrző gyakorlata, a bennfentes kereskedelem tilalma, a magáncső intézménye és még sok más tényező hatékony érvényesülése szükséges a pénzügyi piacok megfelelő működéséhez. Mindenekelőtt stabil erkölcsi alapok, amit távolról sem lehet garantálni minden szereplőnél. Legyünk őszinték: sem a piaci szereplőknél, sem az államhatalmi szerveknél, akik szintén hajlamosak a szabályozást érdekeikhez igazítani, nem lehet arra számítani, hogy minden cselekedetüket valóban a közérdek vezényli. A jól működő piacgazdaságból mindenki profitál, de annak terheit – információszolgáltatás, szigorú szabálykövetés – mindenki igyekszik elkerülni. A gazdasági szabadságot biztosító pénzügyi rendszer léte tehát távolról sem tekinthető adottnak. Pedig ez egyre fontosabb, mert napjainkra, a tudásalapú társadalomban nem a reál-tőke, hanem a humántőke a fejlődés legfőbb motorja. Csakhogy a humántőke érvényre jutásának, a kreatív energiák kibontakozásának feltétele a *jó ötletek megvalósításához szükséges finanszírozás*. Az ehhez való hozzáférést viszont csak a fejlett, rugalmas, innovatív pénzügyi rendszer biztosíthatja.

SCYLLA ÉS CHARYBDIS KÖZÖTT

A válságok idején – amelyek törvényszerű velejárói a piacgazdaságnak – az állami szabályozók hajlamosak túlreagálni az eseményeket és erőteljes szigorításokat bevezetni. Később ezek a szigorítások akkor is fennmaradnak, amikor már nem lennének feltétlenül szükségesek. Ezzel nem csupán a romboló, de az egészséges versenyt is gátolják, aminek csak a piacon már ott lévő, „bennfentes” cégek örülnek... Ezért mindenkor meg kell vívni a politikai csatákat a gazdasági szabadságot lehetővé tevő, rugalmas, korszerű pénzügyi intézményi rendszerért. Nemcsak a „bennfentesekkel”, akiknek nem érdekük mások helyzetbe hozása, hanem a túlszabályozásra hajlamos állammal szemben is. Egyrészt, mert minden hatalom szereti „alattvalóit” pórázon tartani, a támogatások és kedvezmények, büntetések és bírságok „répa-bot” rendszerével irányítani.

Másrészt, mert a hatalom maga is gyakran a „bennfentesek” zsebében van, függetlenül attól, hogy az egyes országok jogrendszerükben milyen, a pártfinanszírozás tisztaságát és átláthatóságát célzó erőfeszítéseket tesznek. Így az állam túlszabályozása elleni küzdelem gyakran a „bennfentes cégek” érdekei elleni harcot jelent. A hatékony piac szűk ösvényen egyensúlyoz a túlszabályozás és a szabályok hiánya miatti káosz között. A piac magára hagyva törékeny. Könnyen olyan gazdaság alakul ki, amely „a bennfentesekből, a bennfentesekért, a bennfentesek által” létezik... (A mondat a szerzőktől származik, s félreérthetetlenül utal az amerikai polgárháború nagy csatáját lezáró temetési beszéd szavaira: „A demokratikus amerikai államszervezet az emberekből, az emberekért az emberek által” működik...) Pedig a mindenki által elérhető tőkepiacok, a modern pénzügyi rendszer elméletileg képes megbirkózni a hagyományos kapitalista gazdasági-társadalmi rend súlyos hibáival, úgymint a tőke zsarnoksága a munka felett, az ipar túlzott kon-

centrációja, a tőke javára történő jövedelem-megoszlás, a szegények esélytelensége... Igaz, ezt a hitet már az ezredfordulós vállalati válságok (Enron-ügy) és a dot.com-válság is kikezdtte. A „Saving Capitalism from Capitalists” megírásakor még nem volt látható az újabb válság körvonala, (amelyet a „Fault lines” 2010-ben behatóan elemez), de az aggály már akkor is felmerült: Mi akadályozhatja meg egy újabb válság kitörését, amely fél évszázadra is visszavetheti a piacok liberalizációját? Ma már tudjuk a választ: semmi. Nem volt, ami ezt megakadályozza.

Jól látták a szerzők, hogy a szocializmusból kilépő és a kapitalista gazdálkodást elkezdő társadalmakban, Közép-Európában – s így nálunk is – az intézmények hiánya óriási akadály lesz. Még ha a piac intézményeit viszonylag gyorsan létre is lehet formálisan hozni, ez nem elegendő. A piacon tevékenykedők mentalitásának megváltozása a kérdés, és az, hogy milyen irányba fordul? Nem attól tartottak, hogy a kapitalizmus alternatívája a szocializmus lesz, hanem, hogy az általuk „kapcsolati kapitalizmusnak” nevezett útra lépés következik be. Ezen azt értették, hogy a „bennfentessé” váló cégek megragadják és markukban tartják a politikai hatalmat is, megakadályozva egy valóban hatékony, mindenki érdekét szolgáló, széles körnek esélyt adó pénzügyi rendszer kialakulását. Ha nincsenek széles tömegek, akiknek egy ilyen intézményrendszer kiépülése az érdekében áll és így támogatja a piacok fejlődését, az átalakulás nem lehet sikeres.

Mit mondjunk? Nálunk valóban nem lett az.

Hiszen éppen azok a tényezők hiányoztak, amelyeket a modern pénzügyi rendszer hatékony működéséhez feltételnek fogalmaztak meg. Soroljuk csak:

- hatékony, de nem túlságosan koncentrált tulajdonosi szerkezet;
- rugalmas, alkalmazkodásra képes munkaerő;
- extrém feszültségek kezelésére alkalmas biztonsági háló és
- a külföld felé való nyitottság, amely a szabályozó apparátust a túlszabályozástól megvédi.

A termelési szerkezet eléggé koncentrált (így a tulajdonosi is – eltekintve a kényszervállalkozásoktól), a munkaerő képzettsége romlóban, a biztonsági háló éppen csökkenőben. Egyedül a nyitottság nagy, de ez egyelőre leküzdhetetlen versenyképességi problémát jelent számos területen.

Sok jó gondolatot elmondanak a szerzők arról, hogy hogyan lehetne segíteni egy hatékonyabb pénzügyi rendszer működését: hatékonyabb antitörzst törvények kellenek – de itt is felvetődött, hogy adott esetben ez a nem kormánybarát cégek kiszorítására irányul majd. Vagyondót kellene bevezetni a jövedelemadó helyett, hogy a hatékonyságot jobban jutalmazza; örökösödési adót, hogy a nem feltétlenül hozzáértő örökösök kezébe jutó, nem hatékony vagyonfelhasználást nehezítsék; de a vállalatirányítási rendszerek javítását is szükségesnek tartják. Független igazgatóságokkal, hatékony auditorok működésével, hogy jobban védjék a kisbefektetői érdekeket s a vállalatátvételek rugalmasabbá tételét.

Meglehet, hogy ezek a bölcsességek hasznos tanácsok magának az amerikai gazdaságnak (hiszen az acéliparban az ezredfordulón bevezetett protekcionista intézkedések már előrevetítették egy ilyen befelé fordulás előszelét, s Kína exportdömpingjével kapcsolatosan is erős a törvényhozásban a protekcionista válasz igénye), továbbá az Obama-féle egészségbiztosítási reform is a védőháló kiterjesztésére utal, de mi bizony mindennek éppen az ellenkezőjét tettük és tesszük. Részben kényszerűségből, részben bölcsesség hiányából. Meglehet, valóban a „bennfentesek” érdekei alapján.

De kik is nálunk a bennfentesek? Nem valami hazai tőkés, hanem azok a multicégek, amelyek piacot vettek kis hazánkban, s viszonylag tőkeerős exportszektort hoztak létre (minden relatív). Számukra a pénzügyi kiszolgáltatást már a nálunk tevékenykedő bankok anyabankjai (fejlett pénzügyi szolgáltatásaik-

kal) maguk is nyújtani képesek. A hazai banktermékstruktúra nem igazán szofisztikált. A vállalkozások jelentős része pusztán létéért küzd, nem mondhatnánk, hogy várja a „teremtő rombolást”. Igaz, hogy a (kevés) jó ötlet is nehezen talál finanszírozóra, mert ez olyan drága. A bankok maguk értelmezhetők „bennfentesként”, akiknek egyáltalán nem érdeke az olcsóbb tőkepiaci finanszírozás elterjedése. Bár erre való felkészültség a piaci szereplők nagy részénél sincs meg. Nem csoda, ha a bankrendszer nagy része a devizaalapú-lakásfinanszírozás és nem a vállalkozások felé fordult. A nemzetközi pénzügyi válság következtében aztán ez is problémahalmazzá változott. Nem kis szerepe volt a fejleményekben a kormányzati túlköltekezésnek. Ennek gyökere a nagy államadósság, amit külső forrásból finanszírozunk. Mindezek következményeként azokkal a javaslatokkal, amelyek a jobb oktatási lehetőségekkel, a nyugdíj- és egészségügyi rendszer szociális hálója erősítésével kapcsolatosak a könyvben, nálunk nem sokat lehet kezdeni. Hiszen éppen innen kényszerülnek forrásokat elvonni a kormányzati szervek a finanszírozás problémái miatt. Ma már az is eredmény lenne, ha nem lenne rosszabb. Azt azért le lehetne vonni az elmondottakból, hogy nem kellett volna/kellene bemennünk olyan utcába terelni (oktatási kiadáscsökkentés, egészségügyi forráskivonás), amelyből az amerikai szerzők szerint az USA-nak is ki kellene hátrálnia.

ZÁRSZÓ

Egyetértve azzal, hogy a hatékony gazdaság hatékony pénzügyi rendszert igényel, úgy tűnik, a kapitalizmust nem egykönnyen lehet megmenteni a kapitalistáktól. Ahol a pénz az egyetlen sikermérce – s ilyen szektor a bankrendszer –, nehéz meghúzni a társadalmilag még hasznos önzés határait. Azoknak az országoknak, amelyek súlyos eladósodásba keveredtek, úgy, hogy azt alapvetően külső források finanszírozták, nehéz a nyitottság dicséretét zengeni. Hiszen a nemzetközi pénzügyi rendszer puha pénzügyi korlátot állított a túlköltekező gazdaságok elé. Ebben az értelemben maga is felelős a kialakult nehéz helyzetekért. A politikával összefonódott gazdaságban az emberek mindig olyan kormányt választanak meg, amely – közpénzekből – jobb jövőt ígér. Olyat soha, amelyik eleve a megszorítások szükségességét hangoztatja. S ha a négyéves választási ciklusok nem elegendőek a szükséges átalakulásokra, mindig akad, aki ezt a csodaszert újra és újra beveti a hiszékeny – és nagy nehézségekkel küzdő – embereknel. Érzékelhető talán a vázoltakból, hogy kicsit idealistának tartom a könyv szerzőit. Azonban magam sem tudok nem idealista lenni. Reménykedem, hogy meg lehet találni a szűk mezsgyét Scylla és Charybdis, a visszaszorított állam és az elnyomott pénzügyi szektor között. Hiszem, hogy van optimális kombinációja a jól szabályozó államnak és az innovatív modern pénzügyi szektornak. Credo quia absurdum est....

IRODALOM

BOTOS K. (1999): *Keresztény gazdaság – globális világgazdaság*, Kairosz, Budapest

CHESTERTON, G. K. (1910): *What's Wrong with the World*, Mead and Company, Dodd

RAJAN, R. G. (2010): *Fault Lines*. Princeton University Press, Woodstock

RAJAN, R. G. – ZINGALES, L. (2003): *Saving Capitalism From the Capitalists*, Crown Business, New York

ROEPKE, W. (1996): *The Moral Foundation of Civil Society*, London Transactions, New Brunswick

SCHUMACHER, E. F. (1973): *Small is Beautiful*, Blond&Briggs, London